
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

OSZTÁLYÉRDEK ÉS NEMZETI ÉRDEK POLITIKAI RENDSZERÜNKBEN

RAJCSÁN ISTVÁN

A szocialista öngazgatás politikai rendszerének működéséről, elsősorban a társadalmi-politikai közösségek működését elemző szeparátumról és a záródokumentumról folytatott vita igen sok fontos elvi kérdést vetett fel: elsősorban az osztály- és a nemzeti érdekek közötti viszonyról a politikai rendszerben, továbbá ezen érdekek szerepéről a közös jugoszláv érdekek kialakításában, valamint a köztársaságok és tartományok érdekeinek egybehangolásáról a föderáción belüli viszonyrendszerben. Tudományos és áltudományos kételyek merültek fel azzal kapcsolatban, hogy föderáció vagy konföderáció vagyunk-e; hogy vajon megfelelően alakítottuk-e ki a Szövetségi Képviselőház két tanácsát, vagyis, hogy kifejezésre juttatják-e azok a munkásosztály érdekeit; hogy milyen szerepet tölt be a nemzeti kulcs a föderáció káderpolitikájában; hogy meg kell-e tartani, s ha igen, akkor milyen mértékben, a konszenzus intézményét a föderáción belüli lényeges kérdések eldöntésében; rendelkeznek-e megfelelő illetékességi körrel a föderáció szervei a szövetségi törvények érvényesítéséhez stb.

A témához való kritikai viszonyulás nagyon eltérő volt. A Szövetségi Tanács dokumentumai lényegében a szocialista öngazgatás fejlesztésére és a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó alkotmányos elvekből indultak ki. Nem fogadták el az olyan kritikai nézeteket, amelyek a nemzeti nihilizmusra, a nemzeti szuverenitás polgári, tehát nem marxista értelmezésére vagy éppen a nemzetek és a nemzetiségek közötti viszonyok etatista értelmezésére alapozva igyekeztek felülbírálni a nemzeti egyenjogúság és a föderalizmus alkotmánnyal meghatározott viszonyait. Ezeket a nézeteket azonban még nem sikerült teljes egészében visszaszorítani, s biztosra vehető, hogy a nyilvános vitában is jelentkezni fognak a helyzet értékelése során és a javaslatokban. Az eddigi vita már bebizonyította, hogy a mostani helyzet heves bírálata következtében igen sok környezetben olyan hangulat, hogy minden javaslatot, ami eltér a mostani állapotoktól, „frissnek” és „vonzónak” tekin-

tenek, figyelembe sem véve a javaslatok háttérét vagy eszmei megalapozottságát. Nagyon komoly figyelmeztetés ez mindannyiunk számára, a Jugoszláv Kommunista Szövetség egésze számára, hogy nincsenek eleve megnyert csaták, sohasem voltak, kivéve a valóság dogmatikus és bürokratikus vízióiban.

A nyilvános és szakmai vita ez ideig jórészt a közös érdekekre és arra összpontosult, hogy miként lehet érvényesíteni őket Jugoszláviában. Indokolt volt az ilyen hozzáállás, hiszen gyakorlatunkat nagyon is megterhelte a külön érdekek túltengése, s azok politikai vetélkedése és konfrontálódása. Másrészt gyakorlatunkban még nem méltányoltuk kellőképpen azt az objektív szükségszerűséget, hogy érvényesíteni kell a munka- és eszköztársításra, a munkamegosztásra, a szakosításra, a közös termelési programok kooperációjára alapozott integrációt a társult munkában, pedig napjainkban ez jelenti a gazdasági lét és haladás előfeltételét minden országban. Ha a társult munkával és annak teljes szervezetének kiépítésével nem vesszük kellőképpen figyelembe a munka egyértelműen társadalmi jellegét, akkor csakis stagnálásra számíthatunk. Ezért kell a közös gazdasági érdekekre és a szocialista öngazgatás egységes termelési viszonyaira alapozni a nemzetek és nemzetiségek, illetve szocialista köztársaságaik és autonóm tartományaik közös érdekeinek kialakítását. Erre a megállapításra jutott a kritikai értékelés is.

A jelek szerint azonban nem sikerült teljes egészében tisztáznunk a közös érdekek, illetve a köztársaságok és tartományok érdekei közötti viszonyokat. A bíráló értékelésről folytatott vitában ugyanis továbbra is érezhető az a törekvés, hogy az általános, illetve közös érdekeknek alá kell rendelni, azoknak háttérbe kell szorítania a köztársaságok és tartományok érdekeit. Ez a nézet szerintem azért jut kifejezésre, mert a megállapodások kialakításakor még mindig nem sikerült eléggé kifejezésre juttatni és affirmálni a közös és a külön érdekek közötti szoros függőségi viszonyokat. A föderációbeli megállapodások gyakorlata és az ilyen gyakorlatról adott bíráló értékelés arra figyelmeztet, hogy jóval többet kellene dolgozni a közös érdekek kialakításán, hogy a közös érdek többet jelentsen, mint a külön érdekek egyszerű összefoglalása — márpedig ez sokszor így történik. De a közös érdeket nem lenne szabad szembeállítani és függetleníteni a köztársaságok és tartományok érdekeitől sem, mert ez elkerülhetetlenül kiváltaná a szövetségi állam szerveinek az erősödését, illetve összetűzésüket a köztársaságokkal és tartományokkal. Nyilvánvaló, hogy ez az alternatíva semmivel sem lenne jobb, mint a köztársaságok és tartományok közötti mostani lassú és nem eléggé hatékony megállapodások gyakorlata.

Nem szabad egy pillanatra sem megfeledkeznünk ugyanis arról, hogy a köztársaságok és tartományok érdekei közötti különbségek objektíve

azért jelentkeznek, mert eltérő a fejlettségük, gazdasági szerkezetük, lakosságuk szociális összetétele stb., tehát ez a valóságunk, ami még nagyon sokáig meghatározza viszonyainkat. Ilyen feltételek között kialakítani az olyan közös érdekeket, amelyek azután a közös gazdasági fejlődés érdekét, illetve a mindenkit felölelő nemzeti egyenjogúság továbbfejlesztésének érdekét fejeznék ki, nem könnyű feladat. Csak a végsőkig leegyszerűsített, lényegében bürokratikus viszonyulás tekintheti gyorsan elintézhető, hatalommal kieroszakolható dolognak ezt. Nagy tévedésről van szó, amit nem szabad bírálattal nélkül hagyni.

Persze, a közös érdekek kialakításakor és a köztársaságok meg a tartományok érdekeinek méltánylásakor abból kell kiindulni, hogy a társult munka dolgozói, a munkásosztály, a nemzetek és nemzetiségek rendelkezzenek minden öngazgatási társadalmi-politikai közösségben azzal a többletmunkával, amit a saját munkájukkal és a társadalmi tőke használatával teremtettek meg. Az 1974-ben kialakított alkotmányrendszer éppen a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei közötti ilyen viszonyokból indul ki. Nem mindegy ugyanis, hogy a közös érdek ebből az elvből indul-e ki, vagy figyelmen kívül hagyja. Amikor ugyanis figyelmen kívül hagyja, akkor nyilvánvaló módon szeretné újra felosztani a nemzeti jövedelmet, megkerülve a társult munkában dolgozók jogát, hogy rendelkezzenek saját munkájuk feltételeivel, eszközeivel és eredményével. Az ilyen közös érdek természetesen nem lehet haladásra ösztönző érdek.

Ezért a föderáció szervei, amelyek rendszerint, alkotmányos jogkörük alapján, törvény vagy tervdokumentum formájában előterjesztik a közös érdekeket, kötelesek megkülönböztetett figyelmet szentelni ennek a követelménynek, s ebből fakad nagy felelősségük is, amikor önállóan javasolnak megoldásokat. Ilyen alapokra helyezkedve elsősorban a köztársaságok és tartományok felelősségét kell erősíteni a közös fejlődésben, s a föderáció fejlődéséért.

A föderáción belüli viszonyokról folytatott vita hangsúlyozottan kiemelte a nemzeti szuverenitás kérdését, és azt, hogy ki is ennek a szuverenitásnak a megtestesítője.

Érzésem szerint nem véletlenül merült fel ez a kérdés, mint ahogyan nem tulajdonítható csak a nacionalista erők mesterkedésének sem.

A kritikai elemzésnek abból a kulcsfontosságú megállapításából kell kiindulni, hogy társadalmunkban az alapvető ellentét, összetűzés az etnista törekvések és az öngazgatási fejlődés képviselői közötti összetűzésben jut kifejezésre.

Ez az összetűzés azután kihat a nemzetek közötti viszonyokra, a föderáción belüli viszonyokra is, s külön sajátossággal ruházta fel őket.

Napjainkban a munkatöbblettel való államtulajdoni rendelkezés logikája és valóságos hatalma az állami szervek erőteljes gazdasági funk-

cióira, illetve arra alapozva növekszik, hogy e szervek ösztönszerűen bővítik illetékességi körüket a gazdálkodási feltételek szabályozásában. Az ilyen alapokra épülő társadalmi viszonyt csakis az etatizmus segítségével lehet fenntartani, amit a politikai rendszerről folytatott, minden eddigi bíráló értékelésben megállapítottunk. Az etatizmus társadalmi viszony, nemcsak kizárólag egy társadalmi-politikai közösség jellemzője, hanem mindegyiké, hiszen az etatista viszony egy közösségekben univerzális jellegű, s a dolgok logikája szerint társadalmi szervezettség minden szintjén meg kell kaparintania a politikai hatalmat. Elfogadhatatlan tehát az a próbálkozás, hogy az etatizmust kizárólag a köztársaságok és tartományok szerveinek tulajdonítsák, hiszen ez nem felel meg a valóságnak, ezenkívül az így „kihelyezett” etatizmus alapot szolgáltat a köztársaságok és tartományok 1974. évi, alkotmányokkal meghatározott helyzetének bírálatához, illetve a centralizmus erősítését szorgalmazó javaslatokhoz.

Igaz viszont, hogy az államtulajdoni érdek, saját etatista megtestesítőjét keresve a köztársaságokban, illetve tartományokban, az állítólagos nemzeti érdekek formájában lép fel. Magyarán nemzeti érdekként akarja elfogadtatni magát, s ilyen minőségben kap szerepet a megállapodásokban, a megegyezésekben és a konfrontálódásokban. Lassúságunk és tehetetlenségünk okait tehát nem abban kell keresni, hogy a föderáció szintjén folytatott megbeszélésekben egyenjogú helyzetet foglalnak el a köztársaságok és tartományok, hogy a társadalmi fejlődés alapvető kérdéseit csak az Alkotmánnyal meghatározott konszenzussal lehet rendezni. Az okokat inkább a gátlásokban, a megállapodás elvével, a nemzet és a munkásosztály nevében való visszaélésben kell keresni, hiszen itt lényegében az osztály és a nemzet helyett államtulajdoni érdekekről van szó.

A fő kérdés tehát így hangzik: milyen osztályerők uralkodnak az egyes nemzeteknél, milyen erők határozzák meg a nemzeti érdekek jellegét és lényegét, hiszen ma már kétségtelen, hogy minden egyes nemzet keretében különféle osztályerők léteznek egészen addig, amíg ki nem építjük az osztály nélküli társadalmat. Másrészt az is világos, hogy nem létezik osztálysemleges nemzeti érdek, minden nemzeti érdek mögött megtalálhatjuk az osztályérdek valamilyen formáját. Ebben az érdekekben kell uralkodóvá tenni a társult munka dolgozóinak azon érdekeit, hogy rendelkezhessenek saját munkatöbbletükkel, s ilyenkor a nemzeti érdeket következetesen az öngazgatási viszonyokra alapozva építjük ki. A „nemzeti érdek” azonban leplezheti is az államtulajdoni viszonyokat a többletmunkával való rendelkezésben, s ilyenkor erősödnek az etatista törekvések, az állami szervek egyre gyakrabban lépnek fel a nemzeti érdekek védelmezőiként, arra törekedve, hogy a nemzeti szuverenitás megtestesítői legyenek. A kritikai elemzés is arra hívta fel a fi-

gyelmet, hogy meglehetősen gyakran találkozhatunk ezzel gyakorlatunkban. Az államként föllépő köztársaságokban megnyilvánuló nemzeti szuverenitás abszolutizálása olyan nemzeti kizárólagossághoz vezethet, mint például az a tézis, hogy a nemzetiségeknek nincs államuk Jugoszlávia köztársaságaiban, ehelyett a Jugoszlávián kívüli „anyanemzetek” államaihoz utalják őket. Az ilyen tézisek bizonyítják a nemzeti viszonyok, illetve szocialista közösségünkben a nemzeti szuverenitás nem marxista, polgári beállítottságának képtelenségét.

Az eddigi vitából egyértelműen lezűrhető, hogy lassan halad a munkásosztály, a dolgozók, a nemzeteink és nemzetiségeink szuverenitására alapozott öngazgatási szervezetek és közösségek, társadalmi-politikai közösségeik, a köztársaságok, illetve a tartományok és a föderáció kiépítése, de különösen működésük halad vontatottan. Kétségtelenül ez gyakorlatunk legnagyobb hiányossága, és nem a szuverenitás alkotmányos meghatározása. A nemzeti egyenjogúság és szuverenitás az alapvető termelőviszonyokban abban az egyenlőségben jut kifejezésre, amelyet a társadalmi eszközökkel végzett munkához való jog, a saját munka eredményével való rendelkezés joga, a kölcsönös és egymás közötti felelősség feltételei között az öngazgatáshoz való jog stb. jelent, amikor a dolgozók a társult munkától kezdve a föderációig élnek ezekkel a jogaikkal. Az ilyen viszonyokban beállt egyenlőtlenséget nem pótolhatja semmiféle, az etatizmusra alapozott és a köztársaságokban vagy a föderációban megnyilvánuló nemzeti szuverenitás sem. Napjainkban, a jugoszláv gyakorlatban ez a szocialista öngazgatásra épült nemzeti viszonyok alapja és valósága.

A politikai rendszer működéséről készült kritikai elemzés megvitatása közben gyakran hallható az a megállapítás, hogy politikai rendszerünkben a nemzeti jelleg túlsúlyba került az osztályjelleggel szemben. A félreértések elkerülése végett megismételném, hogy a nemzeti jelleg még sohasem jelentkezett osztálytartalom nélkül. Véleményem szerint jóval nagyobb és jelentősebb probléma, hogy a nemzeti érdekekben — amely a köztársaságokban és a tartományban történő kialakulás után a föderációba kerül egyeztetésre — még mindig nem vált uralkodó tényezővé a munkásosztály és a dolgozók érdeke. A föderációban kifejezésre juttatott érdekeket még mindig jórészt csoporttulajdoni és államtulajdoni érdekek terhelik. Gyakran hangoztatják, hogy könnyebb lenne ezeket az érdekeket egyeztetni, ha a föderáció szintjére közvetlenül a társult munka hiteles érdekeit utalnák. Ismeretes azonban, hogy a társult munka hiteles érdekei nagyon eltérőek, sőt még ellentmondások is, az egyes szervezetek, gazdasági ágazatok és újratermelési egységek helyzetétől és termelékenységétől függően. Ezek az érdekek, noha autentikusak, önmaguktól fogva véletlenül sem lehetnek már előre egybevágóak. Ezért kellene, megszabadulva mindenféle illúziótól, minden

eszközzel arra törekedni, hogy a társult munka öngazgatási érdeke domináljon az öngazgatási alapközösségektől kezdve egészen a föderációig, a döntéshozatal minden szintjén, illetve, hogy a szervezett szocialista erők cselekvő részvételével a döntéshozatal minden szintje kialakítsa az öngazgatási érdekek szintézisét. Különösen fontos ez a köztársaságok és a tartományok számára, hiszen ezzel a szintézissel lépnek fel a föderációban a megállapodások és megegyezések folyamatában. A gyakorlat arra figyelmeztet bennünket, hogy ebben a szintézisben olykor, éppen a szubjektív tényezők hiányos szerepvállalása miatt, nagyon is előtérbe kerülnek az államtulajdoni érdekek.

Találkozhatunk még egy sajtószerű dilemmával is: vajon a társult munkának külön a föderáció szintjén kialakított tanácsával megszüntethetjük-e, hogy — ahogyan gyakran emlegetik — a „nemzeti jelleg” az „osztályjelleg” fölé kerekedjen?

Ismerjük az elvi választ erre a kérdésre: a munkásosztálynak kell képviselnie a nemzeti érdeket az egész társadalomban, minden nemzetben és nemzetiségben. Attól függően tehát, hogy milyen mértékben szerveződött meg a munkásosztály arra, hogy a társult munkában, az állam megfelelő szerveiben is hordozója, mégpedig közvetlen hordozója legyen az alapvető társadalmi érdekeknek, olyan mértékben lesz a nemzeti érdekek hordozója is. Ilyen tényezőként léphet föl a társult munkában és a küldöttrendszer révén a köztársaságokban, illetve a tartományokban, valamint a Szövetségi Tanács, de a Köztársaságok és Tartományok Tanácsa révén a föderációban is. Ha ma még nem jutottunk el eddig, akkor feltétlenül olyan megoldásokat kell felkutatnunk a képviselőházi összetételben és a küldöttrendszerben, amelyekkel egyre jobban biztosíthatjuk e követelmény érvényesítését.

Egyébként a társult munka tanácsának külön, a föderáció szintjén való megalakítása — a Köztársaságok és Tartományok Tanácsával megosztott illetékességi körrel — vagy az úgynevezett „nemzeti” és „osztályjellegű” tanács közötti konfrontálódáshoz vezethet, vagy ami még rosszabb, nemzeti megosztást idézhet elő a társult munka újonnan megalakított tanácsában. Ezt a veszélyt korántsem szabad lebecsülni.

Körülményeink között ma, s még meglehetősen sokáig, nem létezik és nem is létezhet anacionális, nemzetet felüli munkásosztály. A nemzeti nihilizmus sehol a világon nem kínál semmilyen távlatot. A nemzeti kérdés megoldására az „egységes szocialista nemzet” elmélete és gyakorlata sem adott választ. A nemzetek és nemzetiségek teljes nemzeti egyenjogúságának, testvériségének és egységének biztosításával Jugoszláviában, az egész ország munkásosztályának osztályérdekeit szolgáljuk. Az egyenjogúság volt és maradt is a jugoszláv szocialista forradalom, a forradalmat valóra váltó munkásosztály és népek egyik legfontosabb jelszava és gyakorlata. Jugoszlávia munkásosztályának, vagy

akár egyetlen részének is, nem érdeke támogatni azokat a változásokat és javaslatokat, amelyek nemzeti és nemzetiségi nemzeti egyenjogúságát megkérdőjeleznék, amelyek nemzeti kizsákmányoláshoz, bármelyik nemzet majorizálásához vagy hegemóniájához vezetnének.

Ezért Jugoszlávia munkásosztálya számára nem lehet idegen a konszenzus elve a társadalmi és gazdasági fejlődés alapvető kérdései esetében. Elfogadhatatlan viszont a konszenzussal való visszaélés a csoporttulajdoni vagy államtulajdoni érdekek szolgálatában. Jugoszlávia munkásosztályának érdeke a teljes nemzeti egyenjogúságra alapozott egység és együvé tartozás minél nagyobb megszilárdítása.

Hiszem, hogy nemcsak tévedés, hanem politikailag káros is a munkásosztály érdekeinek szembeállítás a nemzeti egyenjogúság érdekeivel. Az ilyen kieroszakolt összetűzés társadalmi zsákutcához vezetne.

Ezért a JKSZ KB erre vonatkozó állásfoglalásai megfelelő alapot biztosítanak a nemzeti viszonyok továbbfejlesztéséhez a nemzeti egyenjogúság szellemében a föderációban.

Branke Radičević, 1972